ANTİK DÖNEMDE AKDENİZ'DE KIRSAL VE KENT

Sempozyum Bildirileri
4-7 Nisan 2016, Mersin, Türkiye

RURAL SETTLEMENTS AND URBAN CENTERS IN MEDITERRANEAN DURING ANTIQUITY

Symposium Proceedings
4-7 April 2016, Mersin, Turkey

Editör - Edited by
Ümit AYDINOĞLU - Ahmet MÖREL

ANTİK DÖNEMDE AKDENİZ'DE KIRSAL VE KENT

RURAL SETTLEMENTS AND URBAN CENTER IN MEDITERRANEAN DURING ANTIQUITY

Sempozyum Bildirileri
04-07 Nisan 2016
Mersin, Türkiye

Symposium Proceedings
04-07 April 2016
Mersin, Turkey

Editör-Edited by

Ümit AYDINOĞLU-Ahmet MÖREL

MERSİN, 2017

Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi
Mersin University Research Centre of Cilician Archaeology

Antik Dönemde Akdeniz'de Kırsal ve Kent Sempozyum Bildirileri

Rural Settlements and Urban Centers in Mediterranean in Antiquity Symposium Proceedings

Editör-Edited by

Ümit AYDINOĞLU-Ahmet MÖREL

MERSİN, 2017

©Mersin Üniversitesi Yayınları - 49
Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları-7

Mersin University Research Centre of Cilician Archaeology Publishing

ISBN 978-975-6900-57-4

Bu yayındaki bütün makaleler hakem değerlendirmesinden geçmiştir.
All papers have been evaluated by the arbitration committee.

Tüm Hakları Saklıdır - All Rights Reserved
Yazarların ve yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz ve kopyalanamaz

Baskı

MYGRAFİK
tasarım ve baskı atölyesi
Kamile AYDIN ÖZMEN
Camiişerif Mah. Mücahitler Cad.
No:38/A Akdeniz / MERSİN
Tel: 0324 237 62 00

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Önsöz/Foreword

AYDINOĞLU Ümit
Antik Dönemde Akdeniz'de Kırsal ve Kent Sempozyumu Üzerine Bir Değerlendirme 1

ELTON Hugh
The Roman Settlement At Alahan: An Example Of Low-Density Urbanism 5

LANGLOIS Christopher
A Temple Tomb From Dağpazarı: Monumental Architecture in Rural Rough Cilicia 15

AŞKIN Ercan - KURT Mehmet
Isauria Bölgesindeki Sbide (?) Antik Kenti: Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi Açısından Bir İnceleme 29

AŞKIN Ercan
Isauria'daki Bölgesel Yerleşim Düzenlemesine Bir Kent Örneği: Sinabıç (Dalisandos?) 49

AYDINOĞLU Ümit
Dağlık Kilikia'da Kırsal Yerleşimlerde Kentsel Mimari: Işıkkale ve Karakabaklı Örnekleri 61

AYDIN Ayşe
Dağlik Kilikia Bölgesi Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimlerindeki Hıristiyan Dini Yapıları ve İşlevleri 78

MÖREL Ahmet
Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nde (Isauria) Bir Liman Yerleşimi: Akkale 95

MİMAROĞLU Sinan - AYDINOĞLU Ümit
Dağlık Kilikia'da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşim Düzenlemesi, Öküzlü Örneği 122

TÜLEK Füsun
Kilise Merkezli Bir Tarımsal Üretim Yerleşimi: Sazaklı 142

OĞUZ-KIRCA E. Deniz - TUNA Numan - LIRITZIS Ioannis
Khora in the Khora 151

HÜRMÜZLÜ Bilge - ÇELİK Çağatay - HECEBİL Uygar
Kuzeybatı Pisidia Bölgesi'ndeki Apollonia Antik Kenti ve Kırsal Yerleşimleri 173

KOÇYİĞİT Oğuz
Assos'da Geç Antik Konutlar Işığında Kentsel Değişim ve Dönüşüm 187

AKKURNAZ Sedat
Alabanda Territoriumunda Kırsal–Kent İlişkileri ve Günümüz Yansımaları 200

DURUGÖNÜL Serra - TEPEBAŞ Ulus
Kırsalda Sürdürülebilir Tarım, Kentte Süregiden Zenginlik: Sicilya Örneği 221

KORKUT Taner - UYGUN Çilem
Tlos Antik Kenti Şehircilik Anlayışı 236

LOTZ Helmut - SEYER Martin
Survey on Toçak Dağı in the territory of Limyra (Lycia) 249

ÖZDİLEK Banu – TIBIKOĞLU H. Onur
Bey Dağları Onobara Yerleşimi Çevresindeki Gedeller ve Yalnız Mezar Çiftlikleri 260

ONUR Fatih
Patara Yol Anıtı Çerçevesinde Kentler, Kırsal ve Yol Ağı 282

UZUNOĞLU Hüseyin
Küçük Asya Kırsal Yerleşmelerinde Su ve Su Yapıları: Epigrafik Bir İnceleme 302

AKTAŞ Arzu - GÜL Melike
Demre'nin Antik Dönemdeki Dağlık Kırsal Yerleşimlerinin Tespiti ve Korunması Çalışmaları 317

KİLİSE MERKEZLİ BİR TARIMSAL ÜRETİM YERLEŞİMİ, SAZAKLI

Füsun TÜLEK

Abstract

Sazaklı, a settlement of a leading agrarian production center of the Church

Sazaklı is a Late Antique settlement on first heights of Taurus Mountain Range at the northern edge of East Plain Cilicia, in Osmaniye Province. The settlement is found on Sazaklı Hill with a plan laid out conforming the topography. A three aisled church in basilica plan crowns top of the Sazaklı Hill. The church is built with limestone blocks in several shades and hues of beige, pink, and purple colors; its architectural elements are eloquently decorated with ornaments and floors are lavishly covered with colorful exquisite mosaics in limestone. Structures of the settlement are placed on terraces expanding to South and East slopes of the Hill. Structures on higher terraces are aligned side by side with two or three rooms having finely plastered walls. On lower terraces where the land is smoother there are numerous olive presses with huge grinding and weight stones, as well as, with thickly and smoothly plastered big cisterns and depots. Sazaklı, an agrarian town of considerable wealth and sophisticated life is distinguished from other settlements in geographical proximity, although pottery and masonry denotes a contemporousness and cultural unity. Present paper aims to introduce Sazaklı settlement together with the settlements at its periphery inquiring power of Church on agricultural production of towns.
Keywords: Late Antique settlement, church, olive press, floor mosaic, cistern, depot

Ovalık Kilikya'nın doğusu, günümüz Yukarı Çukurova olarak tanımlı bölge Osmaniye İl sınırları içindedir; arazisinin üçte ikisi dağlık olan ilin güneybatı kısmını ova oluşturmaktadır. Bölgenin Kadirli ve Sumbas ilçeleri, ovanın kuzeyinden başlayıp dağlık alanları kapsamakta ve batıda Adana İli, Kozan ilçesi kuzey ve doğuda Maraş ili, Göksun ve Andırın ilçeleri ile komşudurlar. İlin kuzeyinde, Toros Dağları ilk yükseltilerinin sırtları ovaya adeta birer yarım ada şeklinde uzanırlar. Sırtların aralarında küçük vadilerin tabanında yüzey suları çay ve dereler oluşturur. Kesik, Savrun ve Sabunçay gibi bu dereler güneye akarak Ceyhan nehrinin kollarını oluştururlar. Son derece sulak ve verimli bağ bahçeleri barındıran vadiler, rakım yükseldikçe kuzeye doğru daralırlar ve Esenlibel, Meryemçil, Mazgaç Beli ve Bağdaş Beli gibi geçitler ile Kahramanmaraş İli'nin Göksun ilçesine geçişi sağlarlar. Deniz seviyesinden yüksekliği 200 metreden 800 metreye çıkan bu vadilerin yamaçları ve sırtları yaz ortasında, Çukurova'nın sarı sıcağında yemyeşil birer yaylaktırlar.

Osmaniye Bölgesinde Geç Antik Dönem yerleşimleri, tepe ve sırtların üstünde çoğu ovaya ve vadilere hakim güneyden gelen yolları da görüş alanı altında tutan stratejik konumdadırlar. Bölgenin Geç Antik Dönem yerleşimleri, tepe ve üst yamaçlarda konumlu olup yamaç etek ve düzlükleri tarım faaliyetleri için ayırdıkları görülmektedir. Tepe üstüne kurulu Geç Antik Dönem yerleşimlerinden biri de Sazaklı antik yerleşimidir.

Sazaklı antik yerleşimi Osmaniye ili, Sumbas ilçesi, Akdam mevkinde, 350 metre rakımlı bir tepede

kuruludur[1]. Tepenin en üst noktasını tek başına kaplayan bir kilise, yerleşimi taçlandırmaktadır. Yerleşim planı, arazinin topografik özelliklerine, dik eğimine uyumlu düzenlenmiş teraslardan oluşmaktadır. Tepenin üst kısmından başlayıp güney, güneydoğu ve doğu yamaçlara yayılan yerleşim dikey ±500 metre yatay uzunlamasına ±1 km kadar olup ±5 ha bir alana yayılmıştır.

Yerleşimde, kilise yapısı dışında büyük anıtsal mimari görülmemektedir. Yerleşimin yapı türleri kilise dışında konut veya işlik olarak çeşitlenmektedir. Günlük kullanım ve üretim için su depolamaya yarayan sarnıçlar bulunmaktadır (fig.1-4). Konutlar, teraslarda yan yana dizili iki veya üç ünitelidirler. İşlikler, arazi eğiminin yumuşadığı güneydoğu ve doğu yamacında görülmekte ve konutlara göre daha büyük ölçeklidirler. İşlik donanımları arasında tekerlek formlu kırma taşı ve vida pres taşı bulunmaktadır (fig.5, 5a). İşliklerin bazılarının yanında sarnıçlar da tespit edilmiştir. Kilisenin güney nefi altında defineci kazısı ile ortaya çıkarılmış bir sarnıç da bulunmaktadır. Teraslarda yan yana dizili konutlardan birinin odası duvarları bozulmadan açığa çıkmış durumdadır. Kare şeklinde planı olan odanın duvarlarında sıva üstünde kırmızı renkte patina kalıntısı görülmektedir. Yapıların iç duvarları boyalı olup fresko tekniğinde süslemeler ile bezeli olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşimde yüzeyde görülen çanak çömlek parçaları, kapalı form saklama kaplarının kulp ve ağızları, açık form tabak dip ve ağızları şeklinde çeşitlenmektedir. Saklama kapları parçaları daha çok dolium veya testi türü sıvı saklama kaplarına aittir. Açık form kaplar sofra tabaklarına ait olup Doğu Sigillata A ve Kırmızı Astarlı Geç Roma C seramik örnekleridir.

Tepe üstünü taçlandıran kilise 3 nefli bir bazilikadır (fig.6). Yapı, 18,50 x 20 m boyutlarındadır. Yapının doğu kenarında dışarı çıkık çokgen şekildeki apsisi içte yarım daire şeklindedir (fig.7-11). Apsisin kuzey ve güneyinde dıştan da belirgin dörtgen pastoforia odaları bulunmaktadır. Yerel kireçtaşından yapılmış yapının duvarları düzgün kesilmiş blok taşlar ile örülüdür. Son derece özenli bir yapım ve taş işçiliğine sahip yapının dış cephesinde alt ve üst kornişler birer yivli bezemeye sahiptirler. Kireçtaşından iki sıra yuvarlak sütunlar yapıyı üç nefe ayırmaktadır. Sütunlar dörtgen kaide üstüne yuvarlak yükselmektedir. Yapının içinde pembe veya mor kireç taşından kenger yaprağı oyma bezemeli sütun başlıkları parçalanmış şekilde bulunmuştur. Ayrıca yine gri-bej rengi kireçtaşından kenger yaprağı oyma bezeli konsol başlıkları parçalanmış şekilde nef içindeki taş yığınında görülmektedir. Apsisin iç tarafında bir taş üstünde hurma ağacı motifinin kazılarak bezendiği görülmektedir. Kilisenin dışında, doğu tarafında yamaç eteğine atılmış ve yarısı kırılarak yok edilmiş bir taş blok üstünde haç kabartması bulunmuştur. Dört kolu eşit uzunlukta, birer uçlarda ve ortada düğme kabartmalı haç motifinin dar kenarları iç bükeydir.

Yapının zemini kaliteli ve çok renkli mozaik işçiliğine sahiptir. Opus tessellatum tekniğinde 1 x 1 cm boyutlu tesserae- taş küpcüklerden oluşan zemin mozaiğinin malzemesi kireçtaşıdır. Zemin mozaiğinin kaçak kazı ile açığa çıkarılmış kısmı büyük ölçüde parçalanmış ve mozaik taşları kesme şeker küpleri gibi dağılmış durumdadır. Zemin mozaiğinin harcıyla beraber korunmuş parçalarından çok renkli olasılıkla geometrik bezeli olduğu anlaşılmaktadır.

Kilise, güneyden konik bir şekle sahip tepenin doruk noktasında konumlu olmakla tüm yerleşimi görmektedir; Sazaklı yerleşiminde yaşam, sosyal, ruhani ve ekonomik olarak kiliseyi merkez olarak almış gibidir. Yerleşimin tek anıtsal yapısı olan kilise tepe üstünde adeta bir kale şeklinde durduğundan ve böyle göründüğünden olsa gerek yerel halk ve ülkemiz haritası N35b2 pafta yerleşim yerini Sazaklı Kalesi olarak tanımlamaktadır.

Kilise, 1979 yılında Edwards'ın ziyaret ettiği "Akdam Kilisesi" ile benzeştir[2]. Edwards'ın yapıyı çevresi ile birikte gösterir fotoğrafları ve apsis köşe taş bloku Sazaklı yerleşimi kilisesi ile benzeştir. Yayını yapılmış olan kilisenin kemerli apsis penceresi bugün ayakta değildir (fig.12). Zaman içinde yasa dışı kazılar ile yapının ortaya çıkan kısımlarının ölçümü ve mimari okuma Edwards'ın yayınladığı plandan farklı bir plan çizimi ortaya çıkarmıştır (fig.13, 14).

[1] Tülek 2014a, 332.
[2] Edwards 1982, 23.

Antik yerleşimde yoğun ve sistematik bir defineci tahribatı halen devam etmektedir. Kilise, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Adana Bölge Kurulu'nun 31.10.2007 gün ve 3252 sayılı kararı ile tescil edilmiş olmasına karşın günümüzde taş üstünde taş kalmayacak şekilde parçalanmakta ve balyoz gibi bir ağır obje ile oyma yaprak bezemeli taşları unufak edilmektedir. Sürdürülen hunharca kaçak kazı ve tahribat ile açığa çıkan kilise sarnıcı örneğinde olduğu gibi yerleşimin diğer yapıları da 1 hatta 2 m ye kadar kazılıp açığa çıkarılmıştır.

Antik yerleşimin kültür malzemesi olarak küçük eser buluntuları daha çok çanak-çömlek parçaları olup Doğu Sigillata A ve Kırmızı Hamurlu ve Astarlı Geç Roma C seramik kapların varlığı Sazaklı yerleşiminde Roma İmparatorluk Dönemi'nden MS 6 yüzyıl sonuna kadar bir yaşantı olduğunu göstermektedir.
Sazaklı antik yerleşiminin kilisesi, ovada, bölgenin güneydoğusunda konumlu Hierapolis – Kastabala antik kentinde bulunan Güney ve Kuzey kiliseleri ile benzer özellikler göstermektedir. Sazaklı kilisesinin planı, apsisin içte yuvarlak dışta çokgen olması, apsisin kemerli üç pencereli olması, kullanılan yapı malzemesi olarak iri kesilmiş ve perdahlanmış taş bloklar kullanılması ve apsisinin dıştan pencere alt seviyesinde yatay yivli bezemeli olması gibi özelliklerin tümü Hierapolis – Kastabala antik kentinin iki kilisesi ile benzerdir. Apsis pencerelerinin yerden yüksekliği bile bu kiliseler ile benzeştir. Hierapolis – Kastabala Kuzey ve Güney kiliseleri MS 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedirler[3].

Sazaklı yerleşimi, doğuda Çiçeklidere yolu ve batıda Aktaş üstünden kuzeydoğuya yönelerek başlayan Dinikar dağı batısından Esenlibel geçidinde Çiçeklidere yolu ile birleşen başka bir antik yol ile çevrilidir. Osmaniye Bölgesi'nin kuzeybatısında bulunan bu antik yollar, kuzeyde, geçitler ile Toros Dağlarını aşarak Göksun (Kokusus) ilçesinde birleşmekte ve Doğu Anadolu Platosu'na ulaşmaktadır[4]. Roma Lejyonlarının da bu geçitleri ve dağ yollarını iyi bildiği yollar üstünde bulunan Roma askeri karakol ve havuzlu çeşmeleri ile yapılmış lojistik düzenlemelerden anlaşılmaktadır[5]. Dağlar üstündeki bu eski yollar üstünde bulunan birçok yerleşimde Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına ait kültür malzemesi görülmektedir.

Sazaklı yerleşiminin bulunduğu bölge, Roma İmparatorluk Dönemi'nde askeri lojistik nedeniyle olsa gerek bir yapılaşma ve yerleşim kurulumu sürecini yaşamıştır. İmparator Vespasianus'un Toros Dağlarının ilk sırtları üstünde antik Flavioupolis kentini, bugünkü Kadirli'yi kurması, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırında Parthlara karşı olan savaşlarda arka bahçeyi güçlendirme, iyi ve sağlam bir lojistik kaynağı olarak bölgeyi düzenleme ihtiyacını göstermektedir. Sazaklı antik yerleşimi de diğer küçük dağ yerleşimleri gibi bu dönemde kurulmuş olmalıdır.

Bir kireç sırtı olan tepenin etekleri bugün de son derece bereketli bahçe ve tarlalar barındırmaktadır. Sazaklı antik yerleşimi tarımsal üretim olarak zeytin ve zeytinyağı ile yaşam ekonomisini sürdürdüğü antik yerleşimdeki işliklerden anlaşılmaktadır. Sazaklı antik yerleşimi, çevresinde zeytinyağı işlikleri olan tek antik yerleşim değildir; kuzeydoğu ve güneydoğusunda kuş uçuşu ±1 – 2 km uzaklıkta Karapınar / Işıklı ve Cennetler antik yerleşimleri güney batısında ise Köseli antik yerleşimi bulunmaktadır. Bu yerleşimler de yaşam ekonomilerini zeytinyağı üretimi üzerine kurmuş oldukları defineci kazıları ile açığa çıkmış zeytinyağı işliklerinden anlaşılmaktadır. Belirtilen yerleşimlerden Karapınar/Işıklı antik yerleşimi, Sazaklı antik yerleşime her açıdan çok benzemektedir[6].

Işıklı mahallesi Karapınar mevkiinde yüksek bir tepe üstüne kurulu Karapınar Geç Antik Dönem yerleşimi Sazaklı yerleşimi ile ortak yerleşim ve kültür özellikleri göstermektedir[7] (fig.15). Karapınar yerleşimi de tepe üstünü taçlandıran tek anıtsal yapı olarak bir kiliseye, topografya uyumlu ve bir yelpaze şeklinde tepe yamacına kurulu işlikli bir yerleşim planına sahiptir. Her iki yerleşimde de yapılar aynı tarz duvar örgüsüne

[3] Hill 1996, 104-105.
[4] Alkım 1959.
[5] Tülek 2015, 47- 48.
[6] Tülek 2014b, 332- 334.
[7] Tülek 2015, 41- 42.

sahip olmakla ortak kültürel özellik de sergilemektedirler. Defineci kazıları ile yerleşim dokusu bozulmuş ve planı okunamaz durumdaki yerleşimde de işlik taşları görülmektedir. Her iki yerleşimin tek anıtsal mimarisi olan kilise yapıları karşılaştırıldığında Sazaklı kilisesinin üç nefli bir planı ve narteksi olması, ölçek olarak daha büyük olması ve gösterişli bezemelere sahip olması ile Işıklı kilisesinden ayrıldığı, ön plana çıktığı görülmektedir.

Diğer iki antik yerleşim Sazaklı kentinden, en doğu ve batıda olanları, Köseli ve Cennetler yerleşimleri de yerleşim planı açısıdan benzerdirler. İkisi de bulundukları alanın topografik özelliklerine uyumlu bir kurulum planına sahiptirler; daha yayvan bir tepe üzerine kurulu olup geniş bir alana yayılmaktadırlar. Bu geniş alana yayılmış yerleşimlerin öreni içinde ayakta kalmış bir kilise yapısı görülmemekle birlikte Köseli'nin hemen yakınında tahrip edilmiş zemini mozaikli bir kilise tespit edilmiştir. Her iki antik yerleşim de rakım olarak diğerlerine göre çok alt kottadırlar ve günümüz yerleşimlerine çok yakındırlar. Öte yandan her iki yerleşimde de işlik yapıları ve işlik taşları görülmektedir. Köseli ve Cennetler Geç Antik Dönem yerleşimleri de zeytinyağı üretimi üzerine yaşam ekonomisini kurmuşlardır.

Bu dört yerleşim arasındaki idari ve siyasi bir birlikten çok ortak bir dinin inananları oldukları ve en azından aynı pazar ekonomisinin içinde olmakla ortak bir ticaret ağı içinde oldukları düşünülmelidir. Sazaklı ve Karapınar yerleşimleri arasında yerleşim planı, sivil ve dini mimari açısından benzerlik bu iki yerleşimin çok daha yakın ilişkide olduklarını düşündürmektedir. Kilisenin tek anıtsal yapı olarak yerleşimin en tepe noktasında tüm yerleşimi taçlandırır konumda olması halkın sosyal ve ruhani yaşamında belirleyici yerini göstermektedir. Kilisenin, bu geç Antik Dönem yerleşimleri üstünde başat dini rolünün yanı sıra yaşam ekonomisi üstünde de etkin olması olasıdır.

Sazaklı yerleşiminin bulunduğu bölgenin tarihsel gerçekliğine, dönemin yerleşimlerinin yaşam ekonomisine ve yerleşimin tek anıtsal yapısına uygulanan kaliteli işçilikli özenli bezemeye bakıldığında yerleşimin elinde büyük miktarda tuttuğu anlaşılmaktadır. Kuşkusuz Sazaklı antik yerleşimi tespit edilen işliklerden de anlaşılacağı gibi zeytinyağı üreterek döneminin temel ticaret metası olan zeytinyağı satışı ile ticaret ağına katılmış ve refah düzeyini arttırmış olmalıdır.

MS 5. Yüzyıl, Doğu Akdeniz'de ve Yukarı Çukurova'da zeytinyağı ticaretinin ana meta olduğu bir dönemdir[8]. Bu dönemde yerleşimlerin sayısı, nüfusu ve sosyal refah düzeyi zeytinyağı üretimine dayanarak gelişmiştir. Ovalık Kilikya'ya komşu coğrafya Kuzey Suriye'de Geç Antik Dönem kırsal yerleşimlerinde ağırlıklı olarak zeytinyağı üretildiği ve bu yerleşimlerin gruplar halinde oldukları gözlenmiştir[9]. Geç Antik Dönem kırsal yerleşimleri değişen ölçeklerde olabilmektedir ama ortak özellikleri yerleşimi çevreleyen sur duvarlarının olmamasıdır. Benzer özellik, Sumbas'ta yukarda isimlerini saydığımız Geç Antik Dönem yerleşimlerinde ve Yukarı Çukurova'da tespit edilen diğer çağdaşı antik kırsal yerleşimlerde de görülmektedir. Yukarı Çukurova'nın güneyinde, İskenderun körfezi'ne bakan bir volkan yamacında kurulu olan Deli Halil antik yerleşimi de duvarlar ile sınırlanmamıştır. Bir Geç Antik Dönem kırsal yerleşimi olarak Deli Halil yerleşiminin bilinenlerden farkı yaşam ekonomisi tarım üzerine olmadığı gibi zeytincilik üstüne de değildir; çevre yerleşimlerin zeytin hasadını kendi işliklerinde işleyerek, daha sonra ticaretini yapmak üzere, zeytinyağı üretimi ve depolamasını yapmaktadır. Ayrıca, çevre kırsal yerleşimlerinin de bölge ticaret ağına sürebileceği üretim fazlası olan zeytinyağını da depolamaktadır. Deli Halil Antik yerleşimi, çok sayıda ve her biri ±20 tonluk depolarında tuttuğu zeytinyağının toptan ticaretini yapmakta ve Epiphaneia antik kenti limanı olan Burnaz limanından Doğu Akdeniz Deniz ticareti pazarına sokmaktadır[10]. Üretim işlikleri de olan bir antrepo görünümünde olan Deli Halil antik yerleşiminin de sur duvarları olmaması ilginçtir. Öte yandan, yerleşim düzeneğinde konutlar dağınık değil topludur, ayrık değil bitişik nizamdır; yaşam alanlarının birlikteliği korunmayı da sağlıyor olsa gerektir.

[8] Aydınoğlu 2009; Diler *vd*., 2015.
[9] Tate 1997, 96.
[10] Tülek 2012.

Geç Antik Dönem'de sosyal refahı yükselmiş Yukarı Çukurova'nın batısında, Toros Dağları üstünde yer alan Akören I ve Akören II yerleşimlerinde de yerleşim planı ve bu plan içinde kilisenin yeri açısından Sazaklı ve Karapınar yerleşimleri ile benzeri özellikler görülmektedir[11]. Bir tepeye kurulmuş olan yerleşimlerde yapılar Kilise etrafında çevrelenmekte, konutlar teraslara bitişik nizam yerleştirilmiş ve aralarında arazinin eğiminin yumuşadığı daha geniş alanlı yerlerde zeytinyağı işlikleri bulunmaktadır. Akören yerleşimleri de surlar ile çevrili değildir. Geç Antik Dönem kırsal yerleşimlerinin diğer bir ortak özellikleri ise kamusal alanlar ve sivil anıtsal mimari olmamasıdır.

Geç Antik Dönem'de yukarda belirtilen ortak özelliklere sahip kırsal yerleşim sayısında tüm Kuzey Suriye, Kilikya ve Doğu Akdeniz de dahil olmak üzere Akdeniz havzasında bir patlama görülmektedir[12]. MS 5 ve 6. yüzyıllara tarihlenen bu yerleşimler ±250 ila ±750 kişilik nüfusu olan küçük köyler veya ±1000 ve üzeri nüfuslu büyük köyler halindedirler[13]. Anadolu'nun kuzeybatısında Lampsacus, günümüz Lapseki, ±1000 kişilik nüfusu ile bölgesinde büyük bir Geç Antik köy, *kome megale,* olarak tanımlanmaktadır[14]. Anadolu'daki Geç Antik Dönem kırsal yerleşim örnekleri daha çok dağlık alanlarda konumlu olup ölçek olarak daha küçüktürler. Batı Toroslar üstünde Likya bölgesinde konumlu MS 6. Yüzyıla tarihli Arif yerleşimi 100 x 250 metre ±2.5 ha bir alana yayılmaktadır[15]. MS 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıla tarihli Kilikya Bölgesi'nde Toros dağları üstünde Akören 1 ve 2 yerleşimleri ±4,5 ha bir yüzölçümü ve ±450- 700 kişilik bir nüfusu olan kırsal yerleşimlerdir[16].

Deli Halil Bazaltları üstünde ±300 metre rakımda konumlu toplam Deli Halil antik yerleşimi istisnai olarak ±80 ha alana yayılan ve ±1500 kişilik nüfusu ile zeytinyağı üretimi ve ticareti yapan bir büyük köy (*metrokome)* görünümündedir.[17]

Bu yerleşimlerin bir kısmında görülen ortak özellik ise yerleşimin kilise etrafında düzenlenmiş olmasıdır, Arif'te ve Akören 1 ve 2'de olduğu gibi Sazaklı ve Karapınar Geç Antik Dönem kırsal yerleşimlerinde kilisenin ayrıcalıklı konumu da aynı şekilde dikkat çeken bir başka özelliktir. Kuzey Suriye'de Kireç Sırtları üstündeki kırsal Geç Antik Dönem yerleşimlerinde görülen bir tapınak veya kilisenin örgütlemesi ile yürütülen zeytinyağı üretimi ve ticareti Sazaklı Geç Antik Dönem kırsal yerleşiminde de aynı şekilde kilise eli ile yürütülmüş olmalıdır.

[11] Mietke1996 ve 1997.
[12] Özgen-Gates 1992; Wilkinson vd. 2004; Lehmann vd. 2007; Ayrıca bkz. Tülek 2010 ve 2014.
[13] Trombley 1985, 331.
[14] Trombley 1985, 341.
[15] Harrison 1979, 206.
[16] Wulf Rheidt 2003, 302.
[17] Tülek 2016.

Kaynakça ve Kısaltmalar

Alkım 1959 U.B. Alkım, "Güney-batı Antitoros Bölgesinde Eski Bir Yol Şebekesi", *Belleten* XXIII/ 89-92 (1959), 59-77.

Aydınoğlu 2009 Ü. Aydınoğlu, *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, İstanbul, 2009.

Diler vd. 2015 A. Diler-A.K. Şenol- Ü. Aydınoğlu, *Olive Oil and Wine Production in Eastern Mediterranean During Antiquity Symposium Proceedings*, İzmir (2015)

Edwards 1982 R.W. Edwards, "Two new Byzantine Churches in Cilicia", *Anatolian Studies* 32 (1982) 23- 32.

Harrison 1979 R.M. Harrison, "Nouvelle Découvertes Romaines Tardives et Paléobyzantines en Lycie", *CRAI* (1979), 222- 239.

Hill 1996 S. Hill, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*. Hampshire, 1996.

Lehmann vd. 2007 G. Lehmann- A.E. Killebrew- M.H. Gates, "Summary of the 2006 Cilicia Survey (İskenderun Bay Region)", *AST* 25.3 (2007), 171-188.

Mietke 1996 G. Mietke, "Survey der Römisch- Frühbyzantinischen Siedlung bei Akören in Kilikien 1994", *AST* 13.1 (1996), 35- 48.

Mietke 1997 G. Mietke, "Survey der Römisch- Frühbyzantinischen Siedlung bei Akören in Kilikien 1995", *AST* 14.1 (1997), 423- 434.

Özgen-Gates 1992 İ. Özgen- M.H. Gates, "Report on the Bilkent University Archaeological Survey in Cilicia and the Northern Hatay: August 1991", *AST* 10 (1992), 387- 394.

Pamir 2013 H. Pamir, "Antakya ve Çevresi Yüzey Araştırması", *AST* 31.2 (2013), 278-298.

Tate 1997 G. Tate, "The Syrian Countryside during the Roman Era", S.E. Alcock (ed.) *The Early Roman Empire in the East*, Oxford, 1997, 55-71.

Trombley 1985 F.R. Trombley, F. R., "Paganism in the Greek World at the End of Antiquity: The Case of Rural Anatolia and Greece", *Harvard Theological Review* 78.3- 4 (1985) 327- 523.

Tülek 2010 F. Tülek, "Osmaniye Arkeolojik Varlıklar Envanter Çalışması", *TÜBA KED: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* 8 (2010), 43-64.

Tülek 2012 F. Tülek, "Burnaz, Doğu Akdeniz'de Kayıp Bir Antik Liman", *Arkeoloji ve Sanat* 140 (2012), 177-194.

Tülek 2014a F. Tülek, "Interaction of the Deli Halil Settlement with the Settlements in Issos Plain", A. Özfırat-Ç.Uygun (eds.) *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, Antakya (2014), 191- 210.

Tülek 2014b F.Tülek, "Osmaniye Arkeolojik Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışması", *AST* 32.2 (2014), 329- 352.

Tülek 2015 F. Tülek, "Osmaniye Arkeolojik Varlıkları Envanteri 2010- 2013 Yılları Çalışmaları", *TÜBA KED: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 2012.10 (2015), 31- 60.

Tülek 2016 F. Tülek, "Size Matters! Scale and Demography of the Deli Halil Settlement", E. Kozal *vd.* (eds.)*, Questions, Approaches, And Dialogues in Eastern Mediterranean Archaeology: Studies in Honor Of Marie-Henriette and Charles Gates,* 2016*,* (baskıda).

Wilkinson vd. 2004 T.J.Wilkinson-J. Ur- J. Casana, "From nucleation to dispersal: trends in settlement pattern in the northern fertile crescent", S.E. Alcock- J.F. Cherry (eds), *Side-by-Side Survey Comparative and Regional Studies in the Mediterranean World*, Oxford, 2004, 189- 205.

Wulf Rheidt 2003 U. Wulf Rheidt, ,"Akören. Zur Stadtplannung und Wohnarchitektur zweier Siedlungen in Kilikien" in: Die spaetantike Stadt und Ihre Christianisierung: Symposion vom 14. Bis 16. February 2000 in Halle/ Saale. Wiesbaden.

fig.1 Sazaklı, sarnıç

fig.2 Sazaklı, yapı kalıntıları

fig.3 sarnıç, depo, işlik

fig.4 sarnıç, depo, işlik 2

fig.5 Sazaklı, tekerlek formlu kırma taşı

fig.5a Sazaklı, vida pres taşı

fig.6 Sazaklı, kilise

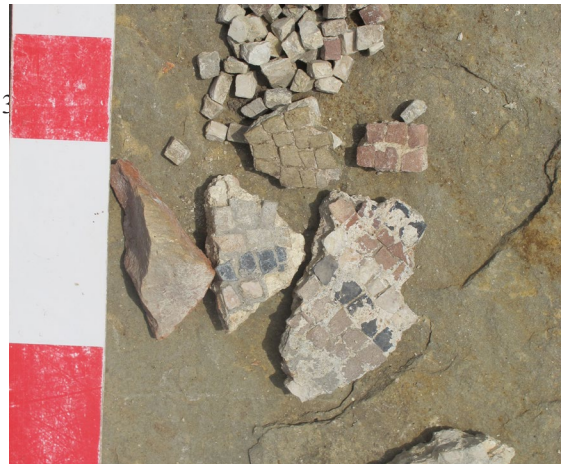

fig.7 Sazaklı, kilise mozaik

fig.8 Sazaklı, kilise mimari parça

fig.9 Sazaklı, kilise mimari parça

fig.10 Sazaklı, kilise haç

fig.11 Sazaklı, kilise

(a) Akdam Kilise, interior of central apse, looking east.

fig.12 Akdam, Kilise (Edwards 1982)

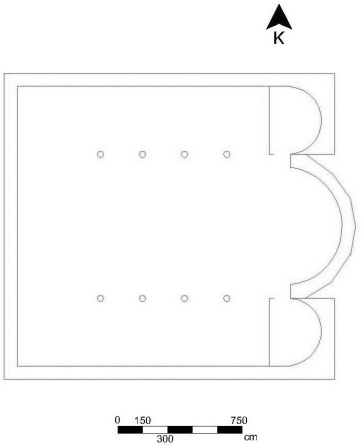

fig.13 Sazaklı, Kilise plan

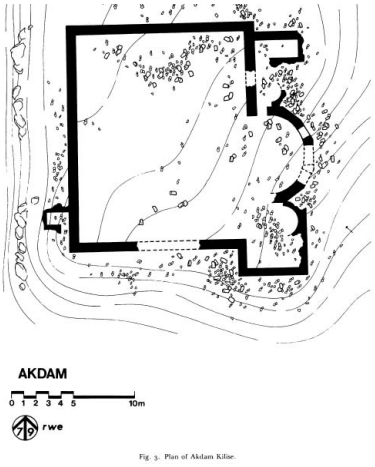

Fig. 3. Plan of Akdam Kilise.

fig.14 Akdam, Kilise plan (Edwards 1982)

fig.15 Karapınar, Işıklı, Kilise